Preliminarii

Generalităţi. Clădite pe cultura şi civilizaţia greco-latină, spiritualităţile şi civilizaţia europeană sînt străbătute în mod coerent de filonul unitar al filosofiei creştine. Începînd cu grecii şi încheind, probabil, cu lituanienii, popoarele din această parte a lumii, transgresînd limitele etnice, au devenit solidare prin creştinism. În cadrul unor complexe procese, cu dinamici diferite, odată cu popoarele s-au creştinat şi limbile. Organic modelate de filosofia creştină, popoarele europene (majoritatea înrudite la origini, dar destul de diferenţiate apoi) vor cunoaşte adînci transformări la nivelul propensiunilor genetice şi naturale, al trăsăturilor dobîndite, astfel încît civilizaţia, cultura, mentalitatea acestora, păstrînd destule particularităţi definiforii, vor cunoaşte comunitatea întru creştinism.

Toate aceste popoare s-au raportat la filosofia creştină şi la *Biblie* în aşa fel încît acest fapt a devenit unul crucial pentru noua lor reconfigurare cultural-spirituală. Fie că se au în vedere civilizaţiile de tip protestant, în care *Biblia* a constituit un vademecum, un ghid de zi cu zi şi o lectură duminicală de familie, fie că ne raportăm la lumea catolică, unde *Biblia* a rămas o carte bine cunoscută, dar la fel de bine interiorizată, fie, precum în lumea ortodoxă, unde aceeaşi carte, încărcată de sacralitate, a ajuns la urechile credincioşilor doar prin intermediul preoţilor, *Biblia* a fost sursa morală cea mai prestigioasă şi mai întrebuinţată, ultima şi cea mai înaltă autoritate care a orînduit vieţile şi minţile comunităţilor civilizaţiei europene.

Deşi născută creştină, comunitatea românească de la nordul Dunării a auzit multă vreme cuvintele *Bibliei* într-o limbă străină, şi anume slavona. După activitatea destul de rodnică din secolul al XVI-lea, cînd s-au tradus parţial şi integral mai multe cărţi biblice, abia spre sfîrşitul secolului următor va exista o traducere integrală a *Bibliei* în limba română.

Momentul în care o cultură ajunge să acumuleze tensiuni generate de nevoia de a avea o *Biblie* proprie, apoi să creeze condiţii propice, precum şi bărbaţi învăţaţi care să complinească respectiva nevoie, semnifică maturizarea acelei culturi, capacitatea ei de a-şi croi o identitate şi un drum proprii.

Cercetările lingvistice asupra primei perioade, de aproximativ două secole, în care primele texte literare româneşti apar, în special traduceri şi compilaţii, arată că acestea au acţionat în mod iniţiatic, constitutiv şi determinant asupra a ceea ce urma să devină aspectul literar al vechii române.

Studiul constituirii aspectului literar al unei limbi vernaculare revelă importanţa influenţelor suferite de acea limbă ca urmare a unor inevitabile interferenţe cu alte limbi, mai avansate din punctul de vedere al nivelului de dezvoltare a aspectului literar. În cazul limbii române, un astfel de studiu, în mod necesar diacronic, decurge din ample cercetări comparate, operate la nivelul vechilor traduceri româneşti (în special biblice) şi la cel al surselor şi modelelor străine ale acestora (în primul rînd slavonă, greacă, maghiară şi latină). O atare analiză are darul de a scoate la iveală, de a demonstra şi stabili gradul de existenţă, amploarea şi profunzimea relaţiei de determinare a limbii şi normei model asupra principiilor şi proceselor formative şi de funcţionare ale aspectului literar românesc (cu eventuale evoluţii la nivel de sistem). De asemenea, se evidenţiază astfel căile eficiente pe care s-a acţionat, diferitele caracteristici, inclusiv evolutive, ale unui proces atît de complex (prin vastitate, profunzime, varietatea de vectori de influenţă, de principii, cauze şi efecte etc.).

Începînd cu procesele care influenţează principiile de structurare şi funcţionare a aspectului literar şi pînă la comportamentele concrete - manifeste la nivel fonetic, morfosintactic şi lexical -, de natură şi în măsură să caracterizeze rezultatele creatorilor vechiului aspect literar românesc, tot ceea ce rezultă de pe urma acestei activităţi umane, sau o determină, este încărcat cu anumite caracteristici date de actul traducerii ca act cultural. De aceea, cu toate că, în esenţa ei, chestiunea gradului de coerenţă internă a aspectului literar al vechii române are doar tangenţe cu actul traducerii în sine, dată fiind relaţia organică şi intimă dintre însuşi procesul de constituire şi funcţionare a aspectului literar al vechii române şi actul traducerii - în special a textelor sacre - discuţia noastră se va concentra asupra procesului traducerii textelor sacre în limba română veche.

Date fiind anumite caracteristici pe baza cărora aspectul literar funcţionează, în cadrul unui sistem (în primul rînd de ordin social, apoi permanentul joc al evoluţiei unitare, între stabilitate şi variabilitate), oricît de departe ar fi în timp începuturile unei norme literare, adevărata înţelegere a esenţei acesteia, precum şi a principiilor care animă realitatea fenoumenală din reproducerile cotidiene, stă în pătrunderea şi cuprinderea genezei acelei norme literare. Ceea ce se poate observa în urma studierii situaţiei limbii române în perioada primelor texte literare româneşti şi ceea ce, apoi, s-a încercat a se prezenta în cele ce urmează este tocmai unul dintre cei mai importanţi factori (poate chiar acela de cea mai mare importanţă) care au acţionat în mod iniţiatic, constitutiv şi determinant asupra a ceea ce urma să devină aspectul literar al vechii române.

BDD-B2-01 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.128.198.21 (2024-04-26 17:23:51 UTC)

*

Deşi reprezintă un soi de model la scară redusă, traducătorul şi revizorul, luaţi ca indivizi, constituie factori dotaţi cu relevanţă în cadrul unei astfel de analize, deoarece se află la primul nivel la care se iniţiază şi se produc toate procesele mai sus amintite. În mintea traducătorului şi a revizorului bilingv sau poliglot se creează asocieri pe baze formale şi de conţinut, structurile, relaţiile şi valorile semantice din limbile în contact[1] intră între ele în raporturi de echivalenţă şi neutralizare, de ajustare, de substituţie, generînd imitaţie şi creaţie. Concreteţea acestui nivel mai mult permite decît obturează observarea corectă a ceea ce se petrece la astfel de contacte.

Pe de o parte, aici se află cauza primă pentru care, atît în realitatea practicii, cît şi în cea a analizelor, distincţia dintre traducere şi revizie poate ajunge să se estompeze, datorită modului în care sînt înţelese finalităţile, obiectul şi căile de lucru. Faptul acesta este dificil de evitat (uneori nici nu se înregistrează strădanii în această direcţie), motiv pentru care nu sînt puţine situaţiile în care revizorul devine co-traducător, limitele dintre cele două tipuri de act cultural glisînd cu uşurinţă. Astfel, se poate accepta ca fiind de competenţa revizorului corectura eventualelor greşeli de scriere, dar şi a celor de traducere (situaţie care, deja, îl apropie foarte mult de traducător). Datorită acestei ultime ipostaze, revizorul poate ceda tentaţiilor de a „îmbunătăţi" traducerea sub aspect formal, stilistic, precum şi la nivelul conţinutului. Această modalitate activă de revizie, caracteristică unei perioade în care nu existau norme ferme de revizie, după cum nu exista nici conceptul 'proprietate intelectuală', este în măsură să ridice serioase probleme în calea activităţii de stabilire a feluritelor raporturi, mai cu seamă a celor de filiaţie dintre astfel de texte, afectată fiind precizia instrumentelor filologului.

Dincolo de posibilităţile oferite de valenţele textului şi cele ale limbii, tendinţa generală este aceea de a crea noi versiuni, chiar atunci cînd pare a fi vorba despre revizia unui text. Neexistînd un prag bine definit între traducere şi revizie, în contextul unui aspect literar insuficient conturat şi fixat, revizorul devine lesne cotraducător, şi nu doar în cazul unui text românesc a cărui autoritate nu fusese consacrată. Referindu-se la un text precum cel grecesc, interdicţiile de extracţie religioasă, privitoare la modificarea acestuia, ajung astfel să nu mai privească o traducere oarecare în limba română; mai mult, revizia poate emite chiar pretenţia de refacere a echilibrului dintre originalul grecesc şi ceea ce trebuie să fie versiunea românească.

> Astăzi, spre exemplu, deşi ar face în mod constant apel la una sau mai multe traduceri precedente, o nouă traducere a *Bibliei* ar face acest tip de recurs mai degrabă ca la nişte texte consultate, cel mult orientativ, pentru situaţiile care ar necesita sugestii, sau în cele greu de soluţionat. Încercarea autorilor, însă, ar fi aceea de a oferi ceva nou, punînd în act concepţiile care au animat respectiva întreprindere.

De la revizie la prelucrare şi apoi la o nouă versiune paşii se fac destul de repede, consecinţele fiind importante nu atît în ceea ce priveşte textul în sine, cît nivelul lingvistic al acestuia.

*

Rezultatele care apar au nevoie de girul sistemului, dar şi de cel al comunităţii care uzează de acea limbă (chiar dacă pare a fi un truism, trebuie menţionat un dat fundamental: aceste rezultate există realmente în măsura în care ele sînt cunoscute respectivei comunităţi). Acestea sînt celelalte două niveluri de urmărit şi în cadrul cărora se continuă - la o altă scară, cu altă amploare şi importanţă, precum şi cu efecte reale - procesele de mai sus. Întrucît, uneori, nivelul de performanţă al comunităţii nu ajunge la cel atins de cîte un individ traducător sau revizor (datorită unor consecinţe şi impuneri ce decurg din caracterul social al limbii), este posibil ca multe dintre „propunerile" individului să rămînă fără răspuns favorabil din partea comunităţii şi, aşadar, să nu fie selectate. Toată această activitate complexă are ca principal scop accesul la anumite conţinuturi realizate sau/şi exprimate într-un alt sistem lingvistic şi conform anumitor norme curente în acel sistem. În plan cultural, însă, principalul efect al acestei activităţi îl constituie iniţierea şi dezvoltarea astfel a aspectului literar, acesta reprezentînd mai mult decît un instrument superior de exprimare. Prin principiile pe care le instituie şi pe a căror bază funcţionează (de selecţie, sinteză, coerenţă, unitate şi estetică), dar şi prin modalităţile genuine în care filtrează sistemul, aspectul literar nu are doar capacitatea de a orîndui forme de tot felul, ci şi de a genera variate tipuri de conţinuturi. Edificată ca formă ce are a păstra şi elabora un anumit conţinut, forma de existenţă a limbii numită aspect literar se constituie, totodată, ca structură generată tocmai de conţinutul pe care-l are de organizat. Acest caz este încă o situaţie particulară care permite înţelegerea relaţiei de interdeterminare dintre formă şi conţinut, ele nefiind decît aceeaşi materie polimorfă şi polifuncţională, într-o continuă ipostaziere.

[1] Contactul este mai amplu decît cel între limba sursă şi limba ţintă căci, în cazul poliglotului, intervin frecvent (foarte posibil fiind puse la contribuţie în mod voit) şi celelalte sisteme pe care acesta le deţine.

BDD-B2-01 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.128.198.21 (2024-04-26 17:23:51 UTC)

*

Literatura de specialitate conţine, în majoritatea ediţiilor de texte însoţite de studii filologice şi lingvistice, precum şi în unele lucrări de sinteză şi teoretice, numeroase aprecieri asupra traducerii în limba română veche a cutărui text, religios sau nu. Unele scrieri, centrate pe analiza lexicului din perspectiva influenţelor culte, se referă la chestiunea traducerii atunci cînd încearcă să discute exemplele concrete acolo propuse spre analiză. Dincolo de aceste aprecieri sumare, tangenţiale şi conjuncturale, majoritatea acestora subsumate unor raţiuni de ordin filologic, chestiunea traducerii vechilor texte româneşti a mai fost abordată, în mod diferit, în două lucrări.

Într-un paragraf special, destul de amplu avînd în vedere dimensiunile lucrării, precum şi în note de subsol bogat documentate, autorii ediţiei *Paliei istorice*[2] se apleacă cu atenţie şi competenţă asupra chestiunilor de traducere. Mai mult, prin căutarea şi observarea corelaţiilor, valorizarea lor şi utilizarea acestora în cadrul analizelor efectuate (ceea ce şi conferă caracterul de pertinenţă multor evaluări şi concluzii ale acestei cercetări), cercetarea se orientează în funcţie şi de această necesară perspectivă. Sub acest aspect încă, lucrarea constituie un model care indică gradul de atenţie ce trebuie acordat chestiunilor de traducere în textele vechi, nu doar atunci cînd se studiază lexicul.

Cealaltă lucrare, centrată exclusiv pe problemele traducerii textului sacru, cu aplicaţie asupra *Pentateuhului*, conţinînd referiri la traducerea *Bibliei* în limba română, chiar dacă fără a urmări procesul de constituire a aspectului literar românesc în perioada veche, constituie o încercare reuşită de a aduce în atenţie problemele generale ale traducerii textului sacru[3]. Eforturile autorului se datorează mai cu seamă carenţelor dintr-un domeniu insuficient explorat pînă la el[4].

[2] Vezi *Cele mai vechi cărţi populare în literatura română*, IV, *Palia istorică*, studiu filologic (...) de Alexandra Moraru şi Mihai Moraru, Bucureşti, 2001.

[3] Lucrarea lui Gustavo-Adolfo Loría-Rivel, intitulată *Pentateuhul. Probleme de traducere a textului biblic*, a apărut la Iaşi, în anul 2004.

[4] Vezi şi Al. Gafton, *Evoluţia limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea*, Iaşi, 2001, mai ales p. 297-345, sub titlul *Traducerea*.

BDD-B2-01 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.128.198.21 (2024-04-26 17:23:51 UTC)